

Plaatsing Stolpersteine Frans Halsstraat

Fijn dat jullie aanwezig zijn bij deze steenlegging.

Ik zal een korte inleiding houden, daarna leggen we de stenen voor de familie Rechter en ik sluit af met een gedicht.

Een opmerking vooraf: bij de productie van de steen voor Esther Rechter is een foutje gemaakt. Er staat Rechner ipv Rechter. Pas in een laat stadium ontdekt helaas. Maar de afspraak is dat er een nieuwe steen wordt gemaakt met de goede naam; die zal dan de steen die we nu leggen, vervangen. Dat komt dus goed.

Op het Joods monument dat staat bij het Maliebaanstation, thans Spoorwegmuseum, staan de 1239 namen van de Utrechtse joden die vanaf dit station via Westerbork naar de concentratiekampen werden afgevoerd. Eigenlijk zou je bij de legging van een Stolperstein alle namen van dit monument willen voorlezen om de omvang van de verschrikking te laten zien.

Laten we dus bij het noemen van de namen van de familie Rechter ook die namen in gedachten houden.

Hier, Frans Halsstraat 44 woonde dus tot medio 1943 de familie Rechter, afkomstig uit Skole, nabij Lviv, een plaats met helaas weer een grote actualiteitswaarde.

We gedenken Mechel Rechter, vermoord op 45 jarige leeftijd in Auschwitz, Esther Rechter-Choczner, vermoord op 43-jarige leeftijd in Auschwitz, Bernard Rechter, vermoord in Auschwitz op 16-jarige leeftijd.

Ook gedenken we de andere bewoners van Frans Halsstraat 44: Beila Rechter-Kluger, de moeder van Mechel, vermoord op 69-jarige leeftijd in Sobibor, Salomon Choczner en Dora Choczner-Pawliger, de ouders van Esther Rechter, die enige dagen onderdak hebben gevonden bij mijn opa. Zij zijn op 23 juli 1943 in Sobibor vermoord. Hun namen zijn later opgedoken en we kijken of we ook hen op een later moment nog kunnen gedenken met een Stolperstein.

En we staan stil bij lot van Salomon Rechter, de broer van Mechel, vermoord op 37-jarige leeftijd in Auschwitz – zijn naam en die van Beila Rechter staan ook op het Joods monument bij het Maliebaanstation.

En we gedenken de tweelingbroer van Salomon, Hiliel Rechter, vermoord op 39-jarige leeftijd in Lodz, broer Chaim Rechter, vermoord op 42-jarige leeftijd in Sobibor, broer Jakob Rechter, vermoord op 33-jarige leeftijd in Kamp Amersfoort, broer Hersch Rechter, overleden op 40-jarige leeftijd in Amsterdam.

De arrestatie van de familie Rechter is vastgelegd door Gijsbert van Kleef, een van de beruchte jodenjagers in Utrecht:

“In verband met het schrijven van W.D.J. Baron von der Feltz – Sacharbeiter der OMNIA Treuhandgesellschaft M.B.H. te Arnhem d.d. 14 september 1943- betreffende den Jood Mechel Rechter, wordt het volgende gerapporteerd:

Blijkens de Politie-administratie is op 4 Juni 1943 te Utrecht aangehouden Mechel Rechter, geboren te Skole (Polen) 12 juni 1898. Hij is aangehouden in het perceel Gildstraat 79, waar hij met z'n gezin was ondergedoken. Voorheen woonde het gezin Rechter aan de Frans

Halsstraat 44 te Utrecht. Het pand is ontruimd en weder bewoond. Utrecht 17 september 1943. De hoofdwachtmeester van Politie. J. van Kleef. “

Het pand is ontruimd en weder bewoond. Laat die woorden even bezinken...

Omnia is de organisatie die joodse bezittingen confisqueerde en meestal te gelde maakte. Uiteraard werd er ook nauwkeurig administratie gehouden van de onroerend goed transacties. Daarvoor werden zogenaamde Verkaufbücher aangelegd, waarin verkoper, koper en verkoopbedrag werden opgenomen. Ik heb geen Verkaufbuch van de Frans Halsstraat 44 kunnen vinden, maar het pand op nr. 19 is een maand nadat de Joodse bewoners waren verdreven, verkocht voor 10.500 gulden. Ook met een zeer genereuze factor 20 zou dat nu 210.000 gulden, of 100.000 euro zijn. De nieuwe eigenaars hebben niet bepaald de hoofdprijs hoeven te betalen. Het waren dan ook zonder uitzondering nazi's of nazi-sympatisanten.

Ik neem jullie mee terug naar 4 juni 1943

Verhoor van mijn oma Maria Cornelia van Terheyden in 1946 door de Politieke Recherche:

“Ongeveer drie dagen voor Pinksteren 1943, de juiste datum herinner ik me niet meer, maar het was reeds laat op de avond, meende ik dat er gebeld werd aan de huisdeur. Ik sliep weer in, maar na enige tijd werd ik plotseling wakker, doordat er enige mannen voor mijn bed stonden. Op mijn vraag wat dit moest beduiden, zeiden ze: “Stil maar, moedertje, wij kwamen maar eens even kijken”. De mannen in burger gekleed liepen daarop regelrecht de kamer binnen waar de joden sliepen.

Het zal ongeveer twee uur in de nacht zijn geweest, maar het juiste uur kan ik mij niet meer herinneren. Ik hoorde dat mijn man, een van de rechercheurs, wat dit bleken later te zijn, met de naam Smorenburg aansprak. Ik zou die man en ook de bij hem zijnde rechercheurs, direct herkennen. (Ik, verbalisant, toon getuige de foto van J. Smorenburg, en de foto's van de andere rechercheurs die in die tijd de joden arresteerden, waarop zij verklaarde: “Ik herken de foto van Smorenburg en Van Kleef als te zijn de rechercheurs die bij ons de joden gearresteerd hebben). Nadat de rechercheurs alle eigendommen van de joden bij elkaar gezocht hadden, waartoe Smorenburg zelfs op de vliering klom, hebben zij de joden met het kind en mijn man gearresteerd en overgebracht naar het Hoofdbureau van Politie te Utrecht”.

Legging stenen (muziek)

Het gedicht dat ik heb uitgezocht is gebaseerd op een in het joodse geloof centraal gedeelte van het ochtend- en avondgebed uit Deuteronomium 6:4-9

Shema, wat betekent: "hoor" of "besef"

“En deze woorden, die Ik u heden gebied, zullen op uw hart zijn.

En gij zult ze uw kinderen inprenten en erover spreken, wanneer u in uw huis zit en wanneer u op de weg gaat en bij uw te ruste gaan en bij uw opstaan. En gij zult ze als een teken op uw hand binden en zij zullen tot voorhoofdstekenen tussen uw ogen zijn.

En gij zult ze op de deurposten van uw huis en op uw poorten schrijven.”

Gedicht Primo Levi: Shema

Jullie die veilig leven
In je warme huizen,
Jij die 's avonds terugkeert
Naar warm eten en vriendelijke gezichten:

Overweeg of dit een man is
Die zwoegt in de modder
Die geen vrede kent
Die vecht voor een korst brood
Die sterft door een ja of een nee

Overweeg of dit een vrouw is
Zonder haar en zonder naam
Geen kracht meer om te herinneren Lege
ogen en een koude baarmoeder als een
kikker in de winter.

Bedenk dat dit er was
Ik leg je deze woorden voor
Kerf ze in je hart
Wanneer je thuis bent, wanneer je op weg gaat
Wanneer je naar bed gaat, wanneer je opstaat
Herhaal ze voor je kinderen
Zo niet, moge je huis ineens storten
Moge ziekte je krachteloos maken
Moge je kinderen hun blik van je afkeren

Dankwoord

Ik wil, alvorens we nog naar een van de Mauthausen-liederen gaan luisteren, een paar mensen bedanken:

Allereerst Piet Heyboer van de Stichting Stolpersteine, die de herinnering aan de slachtoffers van de nazi-terreur levend houdt en die mede zorgt voor de productie van de Stolpersteine in Nederland.

Daarnaast dank ik de mensen van de gemeente Utrecht, Fred Nuwenhuis en Leo Goedee, die het Stolpersteine-project enthousiast ondersteunen en zorgen dat de stenen er netjes bij komen te liggen.

Ik dank ook Jim Terlingen, voor zijn recente, maar zeer grote betrokkenheid; ook hier vermoed ik dat we nog niet zijn uitgepraat.

Tot slot dank ik Frank van Milaan en Ines Schuitema, die toestemming hebben gegeven voor het leggen van de stenen voor hun huis. Ines heeft, hoewel we pas in een laat stadium in contact zij gekomen, direct grote betrokkenheid getoond en weer enkele puzzelstukjes in het verhaal van de familie Rechter kon leggen. En zij heeft er voor gezorgd dat we naar de mooie en passende muziek van de Mauthausen-cyclus van Mikis Theodorakis kunnen

luisteren. Ook hier vermoed ik zo maar dat wij nog niet uitgepraat zijn over het wonderlijke feit dat het lot van de familie Rechter ons over een boog van 77 jaar met elkaar in contact heeft gebracht.

En uiteraard ook zeer veel dank aan de leden van het koor en de dirigent voor hun spontane medewerking!

Ik nodig jullie na het klinken van de slotnoten graag uit om met mij naar de Gildstraat te lopen. De wandeling duurt 20 minuten en voert langs mooie stukjes Utrecht, met name het Wilhelminapark en het Veeartsenij-terrein.

Gildstraat

Fijn dat jullie de gelegenheid gevonden hebben om ook hier aanwezig te zijn.

Ik zal een korte inleiding houden, daarna leggen we de steen voor Petrus Gerardus Spee en ik sluit af met een gedicht.

In de tweede wereldoorlog zijn ongeveer 350.000 mensen in onderduik gegaan. In de laatste oorlogsjaren waren dat veelal mannen van boven de 18 die vanaf mei 1943 verplicht werden zich te melden voor de Arbeitseinsatz. Van die 350.000 waren er volgend de laatste schattingen ongeveer 28.000 van joodse afkomst. Zeker medio 1943 (toen al 56% van de joodse bevolking was gedeporteerd) was het verlenen van onderduik overigens een hachelijke onderneming; de greep van het nazi-bewind op de bevolking was op zijn stevigst en in Utrecht zuchtte de joodse bevolking onder de terreur van de “centrale controle” onder aanvoering van Jan Smorenburg. Utrecht had als “stad der beweging” met op de Maliebaan het landelijk kantoor van de NSB, een naam hoog te houden in het fanatiek helpen uitvoeren van de “Endlösung der Judenfrage”.

Her verlenen van onderduik (of zoals de Utrechtse politie het eufemistisch noemde: het verlenen van huisvesting) door mijn opa is in die context in mijn ogen een grote daad van een kleine man geweest.

We gedenken Petrus Gerardus Spee, vermoord op 46-jarige leeftijd in Dachau. Tijdens mijn zoektocht naar zijn verleden zag ik uit de mist van de geschiedenis een man opdoemen die zich het lot van de mensen aan heeft getrokken. Voor de oorlog door zich als lid van de Katholieke Arbeiders Beweging in te zetten voor een goed bestaan van de arbeider, de katholieke werkgevers aanklagend voor hun asociale, onchristelijke beleid, in de oorlog door zich te ontfermen over een joodse familie in nood. Ongelofelijk dat er in dit kleine huis naast het gezin van drie ook nog drie onderduikers geherbergd konden worden, en zelf enkele dagen in juni 1943 ook nog de ouders van Esther Rechter.

Mede door zijn activistische inslag stond mijn opa er bij de Utrechtse politie niet goed op. Al voor de oorlog was de Utrechtse politie actief in het in kaart brengen, c.q. het in de gaten houden van elementen die in de maatschappij onrust veroorzaakten. Het dossier dat van deze onruststokers was opgebouwd, is overigens ongeschonden in handen van de bezetter gekomen.

En hoewel veel “huisvestingsverleners” er met een geldboete of een paar maanden detentie van af kwamen, heeft politie-president Kerlen persoonlijk opdracht gegeven mijn opa over te dragen aan de SIPO in Amsterdam. Het begin van een reis langs kamp Amersfoort, kamp Herzogenbush/Vught (Philips-Kommando) en ten slotte Dachau (Messerschmidt).

Terug naar 4 juni 1943

Verhoor mijn oma Maria Cornelia van Terheyden 1946:

“Nadat de rechercheurs alle eigendommen van de joden bij elkaar gezocht hadden, waartoe Smorenburg zelfs op de vliering klom, hebben zij de joden met het kind en mijn man gearresteerd en overgebracht naar het Hoofdbureau van Politie te Utrecht. Op 2^e Pinksterdag zijn de rechercheurs weer terug geweest en hebben opnieuw huiszoeking gedaan, maar zij hebben niets meegenomen.

Ik heb sterk het vermoeden gehad, dat een door Smorenburg eerder gearresteerde en onder druk gezette mevrouw S. de rechercheurs op de hoogte heeft gesteld, want ook anderen door haar ondergebrachte joden zijn gearresteerd geworden. Hierbij waren ook de ouders van de familie Rechter. Mijn man is tegelijkertijd met de joden naar de SIPO in Amsterdam overgebracht, waar hij ingesloten is geweest. Vandaar is mijn man overgebracht naar het concentratiekamp in Vught. Met Pinksteren 1944 is hij naar het Duitse concentratiekamp in Dachau overgebracht, waar hij op 12 februari is overleden. (De verbalisant stelde een onderzoek in bij het Nederlands Rode Kruis en vernam dat het aldaar bekend was dat Mechel Rechter, geboren te Skole (Polen) 12 juni 1898, Erna Esther Choczner, geboren te Tarnow (Polen) 25 mei 1900, echtgenote van Mechel Rechter, Bernard Rechter, geboren te Wenen, 2 augustus 1927, kind van bovengenoemden, Salomon Wolff, geboren te Krakow, 18 november 1868, pleegvader van Erna Choczner en Dora Pawliger, geboren te Krakow, 1 januari 1875, echtgenote van Salomon Wolff, zijn afgevoerd naar Polen. Over dood of leven is niets bekend.)”

Nader onderzoek heeft laten zien dat Salomon Wolff eigenlijk Salomon Choczner heette en dat hij en Dora Pawliger de echte ouders van Esther waren. Zij zijn op 23 juli 1943 in Sobibor vermoord.

Legging van de steen (muziek Syrix)

De twee gedichten die ik heb uitgezocht zijn van Ed Hoornik; hij is een van de overlevenden van het kamp Dachau en heeft met name in de bundel *Ex Tenebris* (Uit het donker) uit 1946 over zijn kampervaringen gedicht.

De wagen (1946)

Slaaploos luisterend naar de regenvlagen
Liep hij naar het raam en keek op straat;
Voor zijn huisdeur stond een zwarte wagen
Op de bok een man, de blik vol haat

Haastig liet hij het gordijn weer zakken,
Als kristal zag hij zijn eigen straat:
Het verstijven eerst, en het verstrakken
Bij het breken van de dageraad.

O, dat hij toen hoorde hoe de wagen
Langzaam wegreed door de lege straat.
Door het bovenlicht zag hij het dagen;

Tranen stroomden over zijn gelaat.

Gevangenis (1946)

Gevangenis, waarin ik ben en blijf:
strooien matras met de verborgen vijlen;
scheermes, dat ik ga slijpen aan de spijlen;
nagel waarmee ik op de muren schrijf

spiegel met het doorsneden bovenlijf;
Hoe ik ook loop, ik kan hem niet omzeilen;
In het voorbijgaan stukt het hoofd een wijle;
De hand grijpt naar de hals, zo lang, zo stijf.

Dit zie ik, als ik in de tramruit blik,
In voorjaarsstraten, waarin orgels zingen,
Als ik verlegen naar een vreemde knik.

En iedere dag opnieuw moet ik mij dwingen
Tot het duel met de gewone dingen;
Ik doe het, maar soms is het of ik stik.

Dankwoord

Ik wil, een paar mensen bedanken:

Allereerst Piet Heyboer van de Stichting Stolpersteine, die de herinnering aan de slachtoffers van de nazi-terreur levend houdt en die mede zorgt voor de productie van de Stolpersteine in Nederland.

Daarnaast dank ik de mensen van de gemeente Utrecht, Fred Nuwenhuis en Leo Goedee, die het Stolpersteine-project enthousiast ondersteunen en zorgen dat de stenen er netjes bij komen te liggen.

Ik dank ook Jim Terlingen, voor zijn recente, maar zeer grote betrokkenheid; ik vermoed ik dat we nog niet zijn uitgepraat.

Tot slot dank ik Guusje Steenbrink, die toestemming heeft gegeven voor het leggen van de steen voor dit huis.

Ter afsluiting een lied van Purcell. Ik heb het gekozen vanuit de gedachte dat de dood mijn opa na alle beproevingen uiteindelijk rust heeft gebracht.

Wel thuis allemaal!